

Философия свободы. Смысл Творчества. – М., 1989. 15. Когнитивная эволюция и творчество // РАН Институт философии; Отв. ред. Н.П. Меркулов. – М., 1995. 16. Ницше Ф. Так

говорил Заратустра. Книга для всех и ни для кого // Ф. Ницше. Сочинения. В 2-х т. Т.2; Пер. с нем. – М., 1998. – С. 6–240.

УДК 165.75+7.038.6

С.М. Повторєва

Національний університет “Львівська політехніка”

СТРУКТУРАЛІЗМ І ПОСТМОДЕРНІЗМ: ГНОСЕОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

© Повторєва С.М., 2005

Розглянуто багато фундаментальних принципів структуралізму як методу пізнання: задання елементності і виділення в її межах сукупності відношень; визначення фундаментальних структуроутворюючих відношень; медіації. Показано, що трансформація цих принципів у філософії постмодернізму веде до ірраціоналістичних тенденцій.

In this article is investigated some fundamental principles of the structuralism as the cognition method. In particular: set the elemental part and the combination of the attitudes in the frame of structure; single out of the fundamental attitudes, which are formed the structure; mediation. Special attention is paid to the transformation of this principles in the postmodern philosophy that is leading to the irrational tendencies.

Формування парадигм наукового пізнання сучасності значною мірою пов'язане із структуралізмом, одним з результативних загальнонаукових підходів, який набув статусу філософії науки. В якнайзагальнішому вигляді структуралізм можна розглядати як спосіб наукового мислення, в якому основна увага концентрується не на конкретній природі окремих елементів досліджуваної множини, а на системі взаємозв'язків між ними. Філософський аналіз структуралізму проводився в багатьох роботах зарубіжних і вітчизняних дослідників [1; 2; 3; 8; 13; 14; 15; 17; 19; 20; 23 та ін.]. Інтерес до структуралізму набув нових імпульсів у зв'язку з тим, що він є попередником нового стилю філософствування і, більше того, найновішого світогляду, який отримав назву постмодернізму. Поняття постмодернізму по-різному визначається і тлумачиться, воно використовується для позначення певного типу філософської рефлексії, що “дистанціюється не тільки від класичної, але й некласичної філософських традицій і конститує себе як постсучасна, тобто постнекласична філософія” [12, с. 778].

Філософські дослідження постмодернізму є дуже поширеними в західноєвропейській і американській літературі [4; 7; 10; 21; 25; 27; 28; 29; 30; 31; 32, більш повний перелік подібних праць див. в роботі Жицінського Ю. “Бог постмодерністів” – 10, с. 170–189], що є цілком зрозумілим, оскільки провідні представники цього напрямку відштовхуються від класичної філософської традиції, некласичної філософії, класичного структуралізму, феноменології тощо і полемізують з ними. В публікаціях дослідників зі слов'янських країн, в тому числі і вітчизняній літературі певною мірою проведено філософський аналіз деяких аспектів постмодерного стилю мислення [6; 7; 9; 11; 12; 14; 18; 23]. Проте гносеологічні аспекти взаємозв'язку структуралізму і постмодернізму не знайшли достатнього відображення в наявних публікаціях. **Метою цієї роботи** є дослідження багатьох принципів структуралізму, застосування яких значно розширило можливості наукового пізнання, а також певної модифікації цих принципів в постструктуралізмі і постмодернізмі. *Актуальність* такого розгляду зумовлюється не тільки теоретичним

інтересом до нових напрямів філософії, але й намаганням зрозуміти сутність змін, що відбуваються в житті сучасної людини і відображаються в мисленні філософів, культурологів, теологів, представників інших галузей знань.

Вихідним пунктом розгляду проблеми є центральна як в структуралізмі, так і в постмодернізмі категорія структури. В структуралізмі структура тлумачиться як те, що об'єднує собою конструкти, в яких основні взаємовідношення між їх елементами підпорядковані правилам відношень. За допомогою системи правил можна вивести всі можливі наслідки. Структури створюються за допомогою аксіоматичного методу і покликані своїм існуванням "роз'яснювати взаємовідношення між даними досвіду" [13, с. 91]. Постмодернізм орієнтується насамперед на мовні, а також інші семіотичні структури, що, як вважається, не мають ніякого відповідника в об'єктивному світі. З цієї позиції "людину не можна вважати незалежним суб'єктом власних думок та суджень..., в її висловлюваннях головну роль відіграють набори мовних структур, які є первинними стосовно суджень". Відзначається „повна залежність нашого “я” від мовних структур, які формують нашу поведінку, рішення, судження” [9, с. 56–57].

Відомо, що основи структуралізму закладено видатним французьким вченим-лінгвістом Фердинандом де Соссюром в творі "*Курс загальної лінгвістики*" [22], що був опублікований в 1916 році після смерті вченого. Цей твір став революційним у лінгвістиці, започаткував новий напрям в цій науці, який відрізнявся від попередніх тим, що в його межах мова почала розглядатися як система. За його думкою, не походження слів, а взаємозв'язки – це головне у мові, саме вони повинні вивчатися першочергово. Вирізнивши у вивченні мови два аспекти – синхронічний і діахронічний, Соссюр зосередив основну увагу на синхронії. Визначивши мову як систему, він виділяє в ній сукупність відношень (структуру) як предмет лінгвістичного дослідження. "У мові все ґрунтується на відношеннях", – зазначав він [22, с. 155].

Основою виділення мовних структур і формування предмета структурної лінгвістики стало розкриття Соссюром сутності структурної одиниці слова – фонем. В попередніх

лінгвістичних теоріях фонем розглядалися як самостійні, ізольовані один від одного атоми мови і класифікувалися за їх фізичними і руховими характеристиками. На цьому рівні лінгвістична наука не розглядала (і не могла зрозуміти) суттєвих зв'язків мови, внутрішніх закономірностей її функціонування. Ф. де Соссюр почав трактувати фонему, а також інші факти мови не субстанційно, а релятивно. Поділивши лінгвістичні явища на мовленеві і мовні, він заперечував будь-яку субстанційність у мові, визнаючи її лише у мовленні. "Мова є формою, а не субстанцією", – зазначав він [22 с. 154]. Властивості мовних одиниць він розумів як залежні від їх відношень, що виникають в процесі їх функціонування. Суть усіх мовних відношень Ф. де Соссюр вбачав в різницях і протиставленнях. Він визначає фонему як "перш за все опозитивні і негативні сутності" [22, с. 151]. Релятивне трактування сутності мовних одиниць мало революційне значення для лінгвістики. Принцип різниць зробився конструктивною основою фонології – нового напрямку лінгвістичної науки. Фонологія давала ключ до морфології і синтаксису як до структурних рівнів мови. Усі розділи лінгвістики поставали тепер єдиними принципами системної організації. Такий підхід створював можливість побудувати ієрархічну структуру мови.

Відзначимо в цьому зв'язку такі аспекти лінгвістичного вчення Ф. де Соссюра, які особливо вплинули на формування і подальший розвиток структуралізму, а також є базовими і у постмодернізмі. Головним було відкриття, що функціонування мови, тобто її здатність означувати і відображати означене, здійснюється тільки через відношення мовних елементів між собою і включення їх в систему відношень. Це було розривом з позитивізмом, який виділяв атоми мови, елементарні одиниці значення, і ширше – з усім позитивістським світоглядом. Тут закладено початки критики раціоналізму позитивістського спрямування і формування нового виду науковості і раціональності. Іншим важливим моментом було те, що не визнавалася субстанційність мови. Мовні феномени утворюються, за Соссюром, не з атомів мови, а через пари взаємно заперечних фонем, негативних сутностей, що існують тільки як різниці у протиставленні і не мають субстрату. Це

положення набуло переосмислення в багатьох гуманітарних науках і в контексті постмодерністської філософії веде до ірраціоналізму, агностицизму і зневіри у конструктивних і прогностичних можливостях розуму.

Метод структурної лінгвістики став вихідним пунктом для істотного перетворення предмета дослідження цілої низки інших наук. В руслі цього підходу (пізніше – в 1958 році названого структуралізмом) виникли нові напрямки етнографії і антропології (К. Леві-Строс, Г. Шпет), психології (Л.С. Виготський, Ж. Лакан, Ж. Піаже), літературознавства (Р. Барт, М.М. Бахтін, Я. Мукаржевський, В.Я. Пропп, Ю.Н. Тиньянов, Ц. Тодоров, В.Б. Шкловський та ін.), філософії, історії культури і культурології (Ж. Дерріда, М. Фуко), методології науки (Л. Альтюссер, Н. Мулуд). В літературі зустрічається також термін “постструктуралізм”, яким позначають багато концепцій гуманітарних наук, що подібно до структуралізму тяжіють до розробки проблем філософії мови, ґрунтуються на тлумаченні знака як єдності означника і означеного, але головну увагу звертають на позаструктурні параметри, “виворіт” структури і на цій основі розвивають відмінну від класичної структуралістської епістемологію [14, с. 785]. В часі постструктуралізм відносять до 1970–1980 рр. Представниками його вважають французьких та американських вчених і філософів Ж. Дерріда, Ж. Дельоза, Ф. Гваттарі, Ж. Бодрійяра, Ю. Крістеву, Ж.-Ф. Ліотара, П. Клосовські, Ф. Джеймісона, а також Р. Барта і М. Фуко в пізньому періоді творчості та ін. Ті самі фігури є ключовими і в постмодернізмі, який можна розглядати як певну трансформацію структуралізму. У постмодернізмі істотними є тенденції ніцшеанства, неомарксизму, феноменології, екзистенціалізму тощо, проте в різноманітності і строкатості напрямків і течій постмодернізму саме структуралізм є одним з найбільш очевидних спільних джерел завдяки моделі мови структурної лінгвістики, яка визнається більшістю представників структуралізму (і постмодернізму) як парадигма. Термін “постмодернізм” набуває широкого застосування в науці як філософська категорія, що “фіксує ментальну специфіку сучасної епохи” [12, с. 778] після публікації праці французького філософа Ж.-Ф. Ліотара “*Постмодерністський стан: доповідь про життя*” в 1979 р.

Характеризуючи гносеологічний аспект структуралізму, відзначимо багато його основоположних принципів, які отримали певний розвиток у постмодернізмі. Перший принцип можна визначити як задання елементності і виділення в її межах сукупності відношень (структури). Елементи у цьому разі виступають як основа структурних відношень, вони тотожні між собою і нерозрізнені. Цінність структуралізму як загальнонаукового підходу, що створює його специфіку, полягає в тому, що саме відношення виділяє він як головний предмет свого дослідження. В структуралізмі вивчення будь-яких об’єктів відбувається з позицій цілості, проте саме структура створює таку цілість і функціонування об’єктів як систем. Структура визначає постійні характеристики, що дають змогу відрізнити те, що ми називаємо системою, від об’єктів іншого гатунку. В кожному конкретному дослідженні цілість реалізується через структуроутворюючі відношення, що відображають специфіку предметної галузі.

У дослідженнях постмодерністів структура залишається дуже важливою категорією, що має епістемологічне значення. М. Фуко концентрує увагу у своїй “археології знання” на дослідженні археологічної структури, яка змінюється відповідно до епохи. Вальтер Онг постійно наголошує, що у пошуку істини потрібно прагнути до цілісного підходу, який може бути забезпечений пізнавальною структурою, через яку можливе гармонійне зіставлення усіх часткових опрацювань [9, с. 17]. Разом з тим в роботах представників постмодернізму це поняття значно переосмислюється. Так, розробляючи концепцію “гри структури”, Ж. Дерріда відмовляється від пріоритету центра в структурі, який традиційно (в тому числі і в структуралізмі) вважався її організуючим принципом, надавав їй чітких меж і містився всередині неї. Натомість центр в структурі за Дерріда є тим, що “керує цією структурою, і водночас сам відсторонюється від структурності,... він в парадоксальний спосіб знаходиться у центрі цілості і однак до неї не належить” [14, с. 396]. Тут відображено орієнтацію постмодерністської філософії на нелінійні процеси і їх адекватне пізнання. Ігрова структура існує як ізоморфна парадигма в динаміці нестабільних систем зі значним елементом хаотичності.

Важливим принципом структуралізму є вимога виділення фундаментальних структуруючих відношень. Початковим пунктом такого дослідження є виявлення “клітинки”, одиниці аналізу. Такою “клітинкою” є елементарне структуруюче відношення даного об’єкта. Початок цьому покладено структурною лінгвістикою Ф. де Соссюра, у якого як елементарне структурне відношення виступає фонема. К. Леві-Строс започаткував поняття “міфологема” як вихідне при дослідженні міфів. М. Фуко застосовував в своєму творі “*Слова і речі*” [24] поняття “епістема”. Разом з тим структурне дослідження, що проводиться за допомогою таких одиниць, прагне виявити і найбільш істотне відношення предметної галузі, в якій здійснюється аналіз. Елементарне і основне структуруючі відношення виділяються в подібний спосіб в межах структуралізму. Елементарне відношення являє собою переважно подвійні, потрійні опозиції і кореляції. Фундаментальне структуруюче відношення – основне протиріччя предметної галузі. У постмодернізмі також помітною є тенденція виділяти як “клітинки” аналізу, так і фундаментальні структуруючі відношення. Відмінністю є те, що в постструктуралізмі і постмодернізмі на відміну від структуралізму більше акцентується увага на діахронічному аспекті цих відношень і відчутним є прагнення дослідити діалектичний процес взаємопереходів всередині цих відношень. Зокрема, французька дослідниця Ю. Крістева використовує в своїх працях започатковане ще Платоном в діалозі “*Тимей*” поняття “хора” (колообіг буття в самому собі). Для Ю. Крістевой хора стосується форми процесу, який задля того, щоб стати суб’єктом, долає ним самим породжений розрив і на його місце впроваджує боротьбу імпульсів, водночас і спонукаючи суб’єкта до дії, і погрожуючи йому небезпекою. Суттєвим для поняття “хора” є суперечливий взаємозв’язок між уявним і символічним [14, с. 1161]. М. Бахтін застосовував у своїх дослідженнях поняття “ідеологема”, позначивши ним об’єктивовані форми етичних та правових норм, символів тощо і протиставивши їх як погані ідеологічні конструкції ідеології як галузі знаків. У нього ми також зустрічаємо важливе в методологічному аспекті протиставлення ідеології як царини зовніш-

нього знакового психології як галузі внутрішнього знака та внутрішнього мовлення. Діалогічні структури М. Бахтіна відзначаються внутрішньою діалектичною напруженістю [3, с. 424]. Відомий представник постмодернізму Ф. Гваттарі, працюючи в ділянці психології, запропонував розширене розуміння несвідомого, подавши його як структуру внутрішнього світу індивіда і чогось розкиданого поза ним, що втілюється в актах поведінки, предметах тощо. Істотним в його творах було постійне протиставлення шизоаналітичного несвідомого і несвідомого психоаналітичного [14, с. 212].

Певний інтерес викликає поширене в постмодернізмі поняття “різома”, що фіксує принципово позаструктурний спосіб організації цілостей, який залишає відкритою можливість внутрішнього руху і самоутворення. Цей термін належить Ж. Дельозу і Ф. Гваттарі [27, с. 50–59]. У ньому відображено фундаментальну установку постмодернізму на руйнування традиційних уявлень про структуру як жорстку константну складову системної організації, як корінь, стрижень системи. Різома – це “позбавлена центра, ієрархічна структура, яка перебуває в постійному становленні, середина без початку і кінця” [9, с. 47]. У метафоричному виразі різома нагадує цибулину, яка містить в собі приховане стебло, що може розвиватися куди завгодно і приймати будь-які форми. Істотною властивістю різоми є поліморфність, плюралістичність при збереженні цілості. Ця цілість містить в собі у спресованому вигляді різноманітні види діяльності, є свого роду клітинкою, бульбою, в якій потенціально містяться мислення, пізнання, поведінка, міміка, мова не як рівні діяльності, а як конкуренція і діалог. Різома не є стабільною, проте не є і нестабільною, вона метастабільна, наділена потенційною енергією. У ній присутній потенціал самоорганізації. Організаційний хаос різоми містить в собі нескінченні можливості нових організаційних змін. Лінії внутрішнього розчленування і впорядкованості в різомі є рухомими. Якщо структури в класичному розумінні бояться розривів, то різома, за словами Ж. Дельоза, “може бути розірвана, зламана в будь-якому місці і перебудуватися на іншій лінії... Ці лінії постійно переходять одна в одну” [7, с. 885]. Безперечно, такий підхід є протилежним до

підходу структуралізму, в межах якого проводився типологічний аналіз структур, виявлялася і розглядалася їх ієрархічність. Класифікація різних типів зв'язків і знаходження способів опису відношень, формалізація і математизація були важливою складовою застосування структуралізму у науковому пізнанні. Постмодерністи принципово відмовляються від таких раціоналістичних процедур, оскільки кардинально розходяться зі структуралістами в оцінці конструктивних можливостей розуму. Разом з тим в структуралізмі містилися можливості діалектичного підходу до структур. Ф. де Соссюр виділяв синхронічний і діахронічний аспекти мови і хоч основну увагу він сконцентрував на синхронії, ним було приділено певну увагу і діахронії. Швейцарський структураліст, представник генетичного структуралізму Ж. Піаже певною мірою синтезував синхронічний і діахронічний аспекти. Він увів у психологічну науку так звані угруповання – логічні операції, за допомогою яких психіка дитини засвоює оточуючий світ [33]. Разом з тим поняття угруповання не охоплює всього процесу психічного розвитку, це – фінальна стадія генетичного розвитку, стан рівноваги думки, до якого розвиток тяжіє. М. Фуко в своєму культурологічному дослідженні також певною мірою втілював діахронічний аспект структуралістського бачення, адже його епістемі змінюють одна одну в історичному розвитку людства, а фундаментальні суперечності, що створюють структуру епохи, мають рухомий характер. В концепції різомі розвиток, змінність, перетворення і самотворення абсолютизуються, що приводить до втрати будь-яких орієнтирів у пізнанні і острівців стабільності в безперервному колообігу.

Структуралізм за допомогою своїх пізнавальних засобів синтезував якісно різні галузі наукових досліджень. Розроблено спеціальні механізми синтезу, що надає таким дослідженням характеру комплексності і міждисциплінарності. В структуралізмі здійснюється медіація (пом'якшення) суперечностей між якісно різними предметами, оскільки відношення за своєю природою може бути абстраговане від субстрату предметної галузі. Медіативний вираз взаємозв'язку суперечностей є специфічним принципом структуралізму.

Медіативність дає змогу ефективно вивчати структури пізнавальної діяльності, утворені багатограними зв'язками між суб'єктом і об'єктом, емпіричним і теоретичним знанням. Значного поширення цей принцип набув в структуралістському аналізі медіативних елементів як проміжних ланок у взаємозв'язку теорії і практики. Такі елементи конкретизуються через поняття “плани”, “програми”, “проекти”. У виробленні таких конструкцій виявляється активність інтелекту. “Розум, – писав Н. Мулуд, – це завдання. Іншими словами, він меншою мірою є нічим не обумовленою пізнавальною здібністю, ніж намір пізнати, який отримує свободу, створюючи власні знаряддя, власні умови” [13, с. 186]. Такою програмою, зокрема, була ідея причинної неперервності в класичній механіці, а подальший розвиток цієї програми – її реалізацією. Медіативний принцип використовується також і в міркуваннях структуралістів про операцію як форму переходу від роздумів до створення програм та їх реалізації. Особливу увагу операції приділяли структуралісти, що належать до генетичного напрямку. Операція, не будучи ні теорією, ні практикою, містить в собі ознаки обох: вона абстрагується від ситуацій, які її мотивують, щоб організуватися за своїми власними законами, і зберігає контакт з реальністю, яку вона повинна контролювати” [13, с. 203]. Операція трактується не тільки як вираз дії, але й широке поле логіко-експериментальних структур науки, які постійно виробляють нові цілі і критерії.

Діалектичні моменти у формі медіативності в постмодернізмі відчутно присутні в концепціях різомі, нарративу, номади тощо. Принцип медіації використовується дуже широко і творчо різними його представниками. Американський філософ-постмодерніст Ф. Джеймісон, як і інші представники цього напрямку, заперечує можливість представлення картини світу загалом, цілісного бачення світу, цілісності авторського стилю художнього твору. Він своєрідно тлумачить феномен тексту, вважаючи його продуктом революції, здійсненої структуралізмом проти емпіризму. Поняття тексту переключає аналіз з емпіричного, ізольованого об'єкта на його конструювання через відношення з іншими подібними об'єктами. Текстом є історія, класи тощо. Текст

в історичному розумінні виступає як розповідь (нарратив – за постмодерністською термінологією). Текст є медіативною структурою. Це – спосіб привести реальність, що складається з дуже різноманітних, суперечливих вимірів, до єдиної форми. Політична сфера, індивідуальні бажання, соціальні події, неповторність художньої творчості, різноманітні часові порядки – усе це за допомогою синтаксичних структур, сюжетних схем, жанрових композицій у тексті у якийсь дивний спосіб співіснують в певній цілості. За думкою Ф. Джеймсона, ця медіативність, або медіативна функція мислення є яскравим виявом його діалектичності [14, с. 313].

Структуралізм з самого початку критично ставився до різних форм і проявів класичного раціоналізму. Так, К. Леві-Строс критикував євроцентризм, протиставляючи йому культуру первісних племен, М. Фуко – прогресизм, показуючи на великому історичному матеріалі застарілість популярних у минулих часах ідей прогресу, Р. Барт – панхронізм у мистецтвознавстві, Н. Мулуд – гіпотетико-дедуктивне вчення XIX ст. У процесі критики, пов'язаної з виявленими суперечностями між істинами розуму і дійсністю, найбільш вражаючим виразом чого були тоталітарні режими фашизму і комунізму, а також Голокост, структуралісти намагалися виробити нові, більш адекватні реальності концепції раціонального. Обґрунтовуючи новий вид раціонального, вони зверталися до проблеми взаємозв'язку теорії і практики, оскільки структуралізм як науковий метод містить в собі перевірку теоретичних наслідків, виведених зі структури. Тут також виявилася властива структуралізму діалектика у розумінні втілення принципу медіації суперечностей.

Розуміння поняття структури в структуралізмі традиційно орієнтує на розгляд опозицій теоретичного і емпіричного, науки і практики, їх взаємозв'язку. Теорія вважається відображенням практики, теоретичним узагальненням даних досвіду. Суперечність “теоретичне-емпіричне” розглядається з точки зору поняття структури, яка може обґрунтовувати результати емпіричних досліджень, якщо правильно їх відображає. Значна увага в структуралізмі приділяється такому моменту, як саморозвиток теорії, характерною ознакою і рушійною силою якого оголошується праг-

нення до структуралізації, тобто до розкриття усіх можливих наслідків, що впливають із взаємодії елементів структури. Теорія тлумачиться як те, що конструює ряд можливостей дійсності. Практика обмежує можливості теорії. Теорія ще до зіткнення з практикою може бути критерієм оцінки практичних застосувань. При цьому акцент робиться на внутрішніх спонукальних силах розвитку теорії. Проте роль практики по відношенню до теорії полягає не тільки в обмеженні можливостей дійсності, але й у створенні нових її видів. Теорія інколи може набувати відносної самостійності по відношенню до практики. Це привело структуралістів до телеологічних висновків.

В межах структуралізму створено певну філософію науки, що мало позитивні практичні наслідки, значно розширивши горизонти наукового пізнання. Натомість в постмодернізмі можливість створення цілісної філософії науки є дискусійною проблемою або така ідея відкидається повністю [9, с. 100–102]. Деякі з представників постмодернізму іронізують з приводу подібних претензій структуралістів. П. Слотердайк вказує на структуралістський фетишизм відносно мови, дискурсу, логоцентризму, порівнюючи це з відомим біблійним епізодом танців навколо золотого теляти [21, с. 280]. Ж. Ліотар, а також М. Фуко, Ж. Лакан, Ж. Дельоз і Ж. Дерріда стверджують, що в межах одного спільного нарративу неможливо охопити усієї сукупності наукових дисциплін, прирівнюють філософію науки до іронічної розмови про науку, до міражу, до переліку доведень, до текстів про істину, вищі цінності, за якими не криється нічого об'єктивного і загальнолюдського. Більшість постмодерністів відверто декларують ірраціоналізм. “Філософ, – писав Ж. Дельоз, – говорить, що він прислухається до вимог розуму, але під вимогами розуму переважно ховаються сили не надто розумні” [5, с. 26].

1. Автономова Н.С. В поисках новой рациональности // Вопросы философии. – 1981. – № 3. 2. Барт Р. Основы семиологии // Структурализм: “за” и “против”. – М., 1975. 3. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. – М., 1979. 4. Вейз младший Д.Э. Времена постмодерна. – М., 2002. 5. Делёз Ж. Ницше. – СПб., 2001. 6. Смельянова Н.М. Феномен

- європейського нігілізму. – Донецьк, 2002.
7. История философии. Энциклопедия. – Минск, 2002.
8. Йосипенко О. Структуралізм // Філософський енциклопедичний словник. – К., 2002.
9. Жицінський Ю. Бог постмодерністів. – Львів, 2004.
10. Энциклопедия постмодернизму / Пер. з англ. – К., 2003.
11. Лук'янець В.С., Соболев О.М. Філософський постмодерн. – К., 1988.
12. Можейко М.А. Постмодернизм: Новейший философский словарь. – Минск, 2003.
13. Мулуд Н. Современный структурализм. Размышления о методе и философии точных наук. – М., 1973.
14. Новейший философский словарь. Изд. 3-е. – Минск, 2003.
15. Повторева С.М. Основные логические этапы становления структурного метода познания // Проблемы философии. – 1986. – Вып. 69.
16. Повторева С.М. Критический анализ структурализма по проблеме взаимосвязи теории и практики // Проблемы философии. – 1990. – Вып. 86.
17. Повторева С.М., Музиченко В.Ф. Філософські засади структурного методу пізнання // Філософські пошуки. – Львів-Одеса, 1997. – Вып. 1–3.
18. Повторева С.М. Фердинанд де Соссюр і школа структуралізму // Філософські пошуки. – Львів-Одеса, 2004. – Вып. XVI.
19. Пропп В.Я. Морфология сказки. – М, 1969.
20. Сахарова Т.А. От философии существования к структурализму. – М, 1974.
21. Слотердайк П. Критика циничного розуму. – К., 2002.
22. Соссюр Ф. де. Курс общей лингвистики // Труды по языкознанию. – М., 1977.
23. Структуралізм: “за” и “против”. – М., 1975.
24. Фуко М. Слова и вещи. Археология гуманитарных наук. – М., 1977.
25. Шліпаченко С.Ю. Архітектурні принципи постмодернізму. – К., 2000.
26. Шпет Г.Г. Введение в этническую психологию // Г.Г. Шпет. Сочинения. – М., 1989.
27. Deleuze G., Guattari F. *Anti-Oedipus. Kapitalismus und Schizophrenie*. – Frankfurt am Main, 1977.
28. Eco Umberto. *Imie rosy*. – Warszawa, 1988.
29. Derrida J. *Nie jestem postmodernista* // *Profile wieku*. – Warszawa, 2000.
30. Liotard J.-F. *Postmoderne explique aux enfants*. – Paris, 1986.
31. *The Postmodern God. A Theological reader*. – Oxford, 1977.
32. *Postmodernizm a filozofia. Wybor tekstow*. – Warszawa, 1996.
33. Riaget J. *Le structuralisme*. – Paris, 1977.

УДК 165.195

Л.І. Тоцький

Волинський державний університет імені Лесі Українки

ФЕНОМЕН ДУХОВНОГО ПІЗНАННЯ

© Тоцький Л.І, 2005

Досліджується найменш вивчена форма людського ірраціонального пізнання – пізнання духовне. Зроблено спробу класифікувати та показати джерело і механізм його дії.

In the given article the author researches the least investigated form of irrational knowledge – knowledge spiritual. The attempt is made to class it, to show a source and mechanism of an operation.

Останнім часом позбавився інтерес науковців до проблем, пов'язаних із духовною сферою людського буття. Так, в Санкт-Петербурзі вийшов друком у 1999 р. за редакцією проф. В.Л. Обухова і проф. В.П. Сальникова підручник з філософії “*Реалістична філософія*”, де цілі розділи присвячені Духові, Душі [7, с. 56]. Російський вчений Г.І. Шипов розробив і математично описав теорію фізичного вакууму, з якого породжується щільна

матерія і вище від якого стоїть первинне поле – поле свідомості. В одному із інтерв'ю він говорить, що “первинні торсійні поля як вихори, які несуть інформацію, за своїми властивостями дуже близькі до таких явищ із сфери психофізики, як телепатія, телекінез, яснобачення тощо. І коли уявити, що існує деякий фізичний носій, то такою фізичною сутністю виступає поле свідомості, яке займає найвище місце у цій ієрархії” [7, с. 46]. Цей уче-